

ВПЛИВ МЕНТАЛЬНОСТІ НА УКРАЇНСЬКИЙ МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ

Постановка проблеми. Мова – втілення духу народу, його свідомості, що розвивалась упродовж тисячоліть. Неможливо переоцінити вплив спілкування та комунікації на формування суспільного досвіду та мови як феномену його вираження. Недарма Маленький Принц Антуана де Сент-Екзюпері каже, що «найбільша розкіш – це розкіш спілкування».

Безперечно, спілкування – це справжнє мистецтво, що вимагає обізнаності із базовими нормами поведінки. Знання правил мовленнєвого етикету виступає не тільки показником зовнішньої культури людини, але й має безпосередній вплив на формування її особистості, на виховання високої моралі, духовності [1].

Метою статті є дослідження національних особливостей мовленнєвого етикету крізь призму ментальності українського народу.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєвий етикет – система стандартних, стереотипних словесних формул, вживаних у ситуаціях, що повторюються повсякденно [7]. Структуру ж його визначають такі основні елементи комунікативних ситуацій: звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання, знайомство, поздоровлення, запрошення, пропозиція, порада, згода, відмова, співчуття, комплімент, присяга, похвала тощо. Мовленнєвий етикет залежить від системи координат міжособистісної комунікації: при встановленні контакту між мовцями – формули звертань і вітань; при підтриманні контакту – формули вибачення, прохання, подяки та ін.; при припиненні контакту – формули прощання, побажання і засобів вираження у різних мовах [6, с. 362-363].

Мовленнєвий етикет залежить від багатьох чинників – типу темпераменту, освіченості та настрою співрозмовника, мовленнєвої ситуації, тощо. Однак ключову роль у формуванні арсеналу етикетних одиниць відіграє специфіка народу, його ментальність.

Ментальність (від лат. mens – розум, мислення, спосіб мислення, душевний склад) – полісемантичне поняття для позначення глибинного рівня людського мислення, що не обмежується сферою усвідомленого і сягає в несвідоме [10, с. 340].

Український самобутній мовленнєвий етикет сформувався у процесі історико-культурного розвитку. За словами М. Стельмаховича: «український мовленнєвий етикет – це національний кодекс словесної добродішності та правил ввічливості, що він сформувався історично в культурних верствах українського народу й передається від покоління до покоління як еталон порядної мовленнєвої поведінки українця, виразник людської гідності й честі, української шляхетності й аристократизму духу» [11, с. 20]. Особливості свідомості нашого народу як цілісного організму, безперечно, відобразились в мові, зокрема в її етикетних одиницях.

Здавна українці вирізнялись своєю миролюбністю, доброзичливістю, пошаною до ближнього. Проявляється це в мовленнєвому етикеті наявністю коренів *добр-*, *ласк-*, *здоров-* у привітаннях (*добрий день*, *доброго здоров'я*, *доброго ранку*, *з Вашої ласки*, *ласкаво просимо*, *здоровенькі були* і т. д.). Промовистим є і вживання кореня *люб-* у висловах на кшталт *люб'язно просимо*, та велика кількість слів-звертань із пестливими суфіксами (*голубонько*, *соколику*, *матінко*, *таточку*, *сестричко* та ін.), що, безперечно, свідчить про лагідну вдачу українців уже на рівні мови. Я. Головацький у статті «Слова вітання, благословенства, чемності і обичайності у русинів» пише: «Його [народу] вітання, прощання, просьби, перепроси, понука, благословення дихають одним духом доброти, сердечні, ніжні, богобійні, а заодно чесні та гідні чоловіка» [6].

Надзвичайно важливу роль в українському мовленнєвому етикеті відіграють звертання. Так, вживання кличного відмінка є етикетною нормою, що має яскраву національну специфіку. Це свідчить про схильність українців до індивідуалізації як способу вираження пошани до співрозмовника. Власне українськими звертаннями як до знайомих, так і до незнайомих людей є «*добродію*», «*добродійко*», що є «старою почесною назвою осіб, що добро роблять» [4, с. 95].

Ще однією специфічною рисою української ментальності є несхильність до обценної лексики. Про це свідчать записи турецького мандрівника Евлія Челебі після перебування в 1657 році в Україні, котрий стверджував, що в українській мові є такі лайливі вирази: «щезни, собако», «свиня», «чорт», «дідько». Зокрема, у давнину жінка, перепрошуючи за вимовлене в хаті недобре слово, говорила: «*шануючи сонечко святе, і піч, і стіл*», а чоловік, утримуючись від лайки, промовляв: «*сказав би, та піч у хаті*». Це пов'язано з давніми слов'янськими культами сонця, печі, стола [2, с. 20]. Не дивно, що вживання ненормативної лексики в мовленнєвому етикеті й досі вважається одним із найбільших табу. Однак, як зазначає автор статті «Чарівні слова» Марія Білоус, «... за декілька десятиліть відбулися певні зміни в мовній свідомості й моралі нашого народу в цьому плані. Бездумно перейнявши брутальні мовні витвори, привнесені чужою «культурою», українці, вже не задумуючись, оскверняють мову і душу найнепристойнішими у світі інвективами... Настав час виполовати бур'яни на нашому мовному полі і культивувати добірне зерно, яке зберігалось у народних скарбницях, щоб проростало воно прекрасним цвітом високої духовності» [3, с. 38].

Українці здавна славились своєю делікатністю, тактовністю, тож у національному мовленнєвому етикеті для пом'якшення тих слів, що мають негативне чи непристойне значення широко вживаються евфемізми. Наприклад, *брехати – помилятися, говорити неправду, відходити від істини; нечиста сила – чорт* та ін. Власні назви країн, міст, підприємств, військових частин, тощо можуть замінюватися буквами чи назвами букв: *місто Ікс, Ігрек, Зет*; або описовими виразами *одна сусідня держава, один дипломатичний представник* та ін.

Класифікація евфемізмів:

1. Евфемізми, пов'язані з тілом людини:
  - власне частини тіла: *сідниці – м'яке місце*;
  - природні потреби: *піти в туалет – піти в одне місце*;
  - статеві стосунки: *займатися коханням*;
2. Евфемізми, пов'язані з тематикою неформального спілкування:
  - усі види дискримінації (віросповідання, національна належність, колір шкіри, орієнтація, фізіологічна та розумова дисфункція): *негр – афроамериканець*;
  - неприємні явища (смерть, хвороби та ін.): *померти – заснути вічним сном* [5].

Визначальну роль у формуванні національного мовленнєвого етикету мав культ гостинності. Прийом гостя є типовою етикетною ситуацією, однак у традиційній культурі українців, як й інших народів, він представляє собою високоритуалізоване дійство, певний морально-релігійний і соціально-правовий інститут. Гостювання, гостина розгортається у складний ритуал, витоки якого сягають доісторичних часів [8]. На мовному рівні про це свідчить наявність таких широко розповсюджених етикетних одиниць, як *ласкаво просимо, частуйтеся, будьте як вдома*, тощо.

Висновок. Ментальні особливості народу відобразились у мовних нормах, якими ми послуговуємось у щоденному житті. Фундаментом нашого мовленнєвого етикету є загальнолюдські та християнські принципи людяності, доброзичливості, чуйності та любові до ближнього. Типовими ознаками також є сакральний культ гостинності та несхильність до обценної лексики, що сягають корінням ще дослов'янських часів. Український національний етикет є самобутнім та має довгу історію, про що свідчить наявність багатого арсеналу слів ввічливості у нашій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барило А. С. Мовний етикет і мовна етикетна поведінка у сфері професійного спілкування [Електронний ресурс] / А. С. Барило. – 2017. Режим доступу : <http://rbl3d.forumotion.me/t41-topic>.
2. Білоус М. П. Заговори, щоб я тебе побачив / М. П. Білоус // Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити : посібник / За заг. ред. О. Сербенської. – Львів : Світ, 1994. – С. 20.
3. Білоус М. Чарівні слова / М. Білоус // Урок української. – 2002. – № 10. – С. 36–38.
4. Вовк А. Творення «безлицької людини» в УРСР / А. Вовк // Культура слова. – 1994. – Вип. 24. – С. 95–101.
5. Галайчук А. Ю. Художні евфемізми та проблеми їх відтворення у перекладі / А. Ю. Галайчук. – 2013. – С. 231–239.
6. Твори Маркіяна Шашкевича і Якова Головацького, з додатком творів Івана Вагилевича і Тимка Падури / [ред. Ю. Романчук]. – Львів : Просвіта, 1913. – С. 291–295.
7. Гриценко Т. Б. Етика ділового спілкування : навч. посібник / [Т. Б. Гриценко, С. П. Гриценко, Т. Д. Іщенко, Т. Ф. Мельничук, Н. В. Чуприк, Л. П. Анохіна]. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.
8. Малахов В. А. Етика. Курс лекцій : навч. посібник / В. А. Малахов. – 4-те вид. – К. : Либідь, 2002. – 384 с.
9. Мазуркевич О. П. Міфологічні витоки етикету гостинності [Електронний ресурс] / О. П. Мазуркевич. – 2016. – Режим доступу : www.visnyknakkim.in.ua/index.php/visnyk/article/download/441/430.
10. Підкуймуха Л. М. Етикетні формули звертання в мовленні жителів міжвоєнного Львова / Л. М. Підкуймуха // Мова: класичне – модерне – постмодерне : збірник наукових праць. – 2016. – Вип. 2. – С. 331–344.
11. Словник іншомовних слів / [за ред. акад. О. С. Мельничука]. – К. : Гол. ред. УРЕ, 1977. – 775 с.
12. Стельмахович М. Український мовленнєвий етикет / М. Стельмахович // Дивослово. – 1998. – № 3. – С. 20.

Рожанська В.

Науковий керівник – доц. Грушко В. С.

ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

В умовах глобалізаційних трансформацій ХХІ століття, визнаного ООН «сторіччям батьківства», зумовлена кризою сучасної сім'ї як важливого інституту гендерної соціалізації особистості, погіршенням репродуктивного здоров'я молодого покоління, змінами в гендерній культурі, знеціненням культурних та сімейних цінностей, зниженням потреби у дітях, нестача любові і чуйності у батьківсько-дитячих стосунках, збільшенням кількості розлучених та неповних сімей, ранніх вагітностей, девіантного материнства та кризою батьківства загалом. Історико-культурні зміни в багатьох суспільствах, кардинальні трансформації у стилях життя родин та гендерних ролях тощо призвели до поступового відмирання традиційної (патріархальної) сім'ї та появи демократичної (еґалітарної), побудованої на засадах оновленого історичного досвіду, принципах